

**Imaginea evreilor în Calendarele populare românești.
Sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.**

*Drd. DANIEL BOROȘ
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„Gheorghe Șincai” Târgu-Mureș*

Parcurgând o serie de calendare populare din colecțiile Bibliotecii Județene Mureș am sesizat abundența prezenței câtorva personaje prototipice în acestea: bețivul, țiganul și evreul. Toți aceștia pot fi încadrați (în epoca pe care o studiem acum) în categoria marginalilor, a celor pe care majoritatea refuză să îi accepte, considerându-i diferiți și periculoși.

În consecință, imaginea acestora este negativă, bazată pe trăsături simple, generalizate și aplicate arbitrar fiecărui membru al uneia dintre aceste comunități. Dacă alcoolicii nu sunt văzuți bine aproape niciodată, țiganii beneficiază de o anumită îngăduință, ei fiind văzuți ca hoți, leneși, înșelători, dar, în general, această imagine este plasată în cadrul unor povestiri umoristice, nebeneficiind de trăsături serioase.

Aprecierea evreilor este mai complexă decât a țiganilor, ei beneficiind și de analize destul de erudite, în care, deși trăsăturile dominante ale imaginii lor sunt negative, apar și elemente pozitive, sau este manifestată chiar o doză de invidie față de realizările economice ale acestora, care îi pun într-o situație socială superioară celei a majorității românilor, fapt ce duce la blamarea lor de către grupul majoritar.

După cum aminteam mai sus, imaginea celor trei grupuri de marginali este puternic afectată de accentuarea diferențelor. În cazul alcoolicilor (bețivilor) acestea țin de conduită, de apartenență socială, de starea lor de sănătate. Țiganii sunt diferiți datorită etniei și a condiției lor sociale inferioare. În caracterizările evreilor, diferențele față de grupul majoritar sunt determinate de aspecte complexe, unele dintre ele valabile și în cazul celorlalți marginali. Astfel, poate cel mai important element definitoriu pentru evrei este cel etnic. Acesta este dublat de cel religios, accentuat de unele elemente fundamentaliste prezente la o parte a creștinilor din acea perioadă, care îi acuzau pe evrei de nerecunoașterea lui Isus Christos ca fiu al lui Dumnezeu și de uciderea acestuia. În fine, componenta socială este și ea deosebit de importantă, evreii aparținând aproape în unanimitate negustorimii, sau chiar componenteii cele mai atacate a

acesteia: cămătăria. Nici negustorii obișnuiți nu beneficiau în epocă de o imagine prea bună, starea lor materială superioară celei a majorității populației fiind pusă pe seama unor presupuse înșelătorii sau hoții. Vom încerca, în studiul de față, să conturăm modul în care erau văzuți evreii de către comunitățile românești, urbane sau rurale, din care făceau parte. Astfel, vom prezenta unele trăsături tipice, care se repetă în aproape toate cazurile, încercând să explicăm modul în care apar acestea.

Se va putea observa, sperăm, cum experiența multiculturală a interacțiunii dintre cele două etnii, culturi, sisteme de gândire, nu a fost una pozitivă, profitabilă pentru ambele părți. Aceasta s-a datorat, în mare parte, populației majoritare, care, datorită unei neîncrederi tradiționale în străini, a avut sentimente preconcepute și la adresa evreilor, pe care nu a încercat apoi să și le schimbe în funcție de fiecare persoană, generalizările fiind făcute arbitrar, și uneori, în necunoștință de cauză. În același timp, nici grupul minoritar nu a încercat prea mult să își explice propria identitate în fața celorlalți și a adoptat practici comerciale considerate „neortodoxe” mai ales în Transilvania, unde chiar și în raporturile comerciale, care, prin însăși natura lor, sunt uneori extrem de pragmatice, s-a încetățenit ideea existenței unui bun-simț al unui cod nescris al onoarei în raporturile interumane, ce impunea unele limite.

Dar sarcina istoricului nu este de a stabili vini sau a da verdicte în problemele pe care le studiază, ci de a prezenta cu o acuratețe cât mai mare ceea ce îi spun sursele, izvoarele. În acest caz, uzitând metodologia specifică imagologiei, vom încerca să arătăm, într-o formă succintă, nu modul în care noi credem că se purtau, arătau evreii în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ci felul în care ei au fost văzuți de către contemporanii lor.

Se va putea vedea, credem, că evreii au fost portretizați în legătură cu diferite probleme sociale, economice sau chiar politice cum ar fi: chestiunea alcoolismului care ocaziona prezentarea portretului cârciumarului evreu care pervertește cu ajutorul băuturii pe români, sărăcindu-i pe aceștia și îmbogățindu-se pe sine; chestiunea cămătăriei care duce la noi imagini negative ale evreilor acuzați de a folosi instrumente de împrumut condamnabile cum a fost usura; sau chestiunea articolelor de lege care priveau acordarea pentru străini a acelorași drepturi civile și politice de care se bucurau membrii grupului majoritar, și care au provocat dispute acerbe în Parlament, în presă, generând și implicarea Marilor Puteri. Chiar datorită implicării acestora, prin încercări de a impune Principatelor Române un statut, considerat de autohtoni privilegiat pentru evrei, imaginea acestora a fost afectată din nou, și nu în bine. Unii dintre români au luat act de aceste încercări de impunere, considerând că ele contravin suveranității statului român, și acuzând evreii, pe care îi vedeau ca

parveniți venetici, de cauzarea unor probleme pe plan extern României, care oricum se afla într-o situație delicată din acest punct de vedere.

În fine, evreii mai apar în prezentări umoristice, de tipul snoavelor, al povestirilor sau al glumelor, care sancționează în special trăsături de caracter: zgârcenia, care contravine imaginii tradiționale a românilor (nedemonstrată însă întotdeauna) ce sunt, sau se pretind a fi generoși.

În istoriografia română subiectul nu a fost încă tratat în maniera în care încercăm noi să o facem. Presa de calendar, ca sursă istorică, nu a fost folosită poate atât de des, cât ar fi fost necesar. Neavând intenția de a acoperi acest gol istoriografic, vom încerca totuși să aducem înaintea specialiștilor o categorie de izvoare care ne arată istoria neoficială, rar consemnată în documente, a celor mulți, și într-o destul de mare măsură iliterati; o istorie pitorească, vie, umanistă și, considerăm noi, credibilă.

După cum este firesc, sursele pe care ne-am bazat prezenta cercetare au fost calendarele românești din epocă. Vom enumera aici doar câteva dintre acestea: *Calendarul pentru toți românii*, *Calendarul Revistei Lumea ilustrată*, *Calendarul ziarului Universul*, *Calendarul Bucurescian ilustrat*, *Calendarul Ligei Culturale*, *Calendarul Românului*, *Calendarul Săteanului*.

În afară de acestea, am folosit și câteva publicații care, prin ritmul apariției lor – săptămânale sau lunare – nu sunt asimilabile categoriei calendarelor, dar, prin tematica abordată, prin modul de abordare a ei, similar cu cel al izvoarelor prezentate, ne-au fost de un real folos, oferindu-ne noi cazuri de analizat.

Ne referim aici la publicația *Transilvania*, din Brașov și, în special, la ziarul satirico-umoristic sibian *Calicul*, a cărui manieră de abordare a problemei este absolut identică cu cea folosită în Partea Umoristică sau în Partea Literară a calendarelor.

Antisemitismul, reliefat de problema alcoolismului

Chestiunea alcoolismului a fost una deosebit de importantă pentru segmentul cronologic studiat de noi. Amploarea fenomenului era una deosebit de mare, ajungând a fi notificată și de autorități, care au luat măsuri împotriva acestuia, măsuri care s-au dovedit însă ineficiente. Mai trebuie să amintim că în articolele din epocă ce tratează subiectul, alcoolismul este văzut ca principala cauză a stării materiale precare a majorității populației românești, îndeosebi a celei rurale.

Studierea acestei boli reliefează aspecte dintre cele mai diferite. Fiind, în esență, o problemă socială, textele consacrate acesteia de autorii din epocă

conțin și aspecte ce țin de istoria vieții private, istoria identificării naționale și de imaginea celuilalt.

Această ultimă caracteristică este ilustrată și de portretizarea cârciumarului evreu, care devine un personaj negativ tipic, demonstrând existența unor accente antisemite. Vom prezenta și interpreta în continuare câteva din sursele în care se manifestă astfel de atacuri împotriva evreilor, încercând să demonstrăm și cauzalitatea lor.

Dacă luăm în considerare cazul Transilvaniei, trebuie să notăm că în această provincie numărul israeliților nu a fost deosebit de mare în epoca de care ne ocupăm, dar, oricum, era unul în continuă ascendență față de etapele cronologice anterioare.

În Evul Mediu ei erau puțin numeroși, ocupându-se în primul rând cu cămătăria și negustoria, motiv pentru care s-au luat măsuri de restrângere a activităților lor sau chiar de interzicere a acestora. În 1790 însă, reobțin dreptul de a-și vinde mărfurile la târgurile din țară¹, din acest moment, numărul și prosperitatea lor fiind în continuă creștere. Unii autori consideră că negustorii evrei au dus o politică de corupere a nobililor maghiari pentru a-și putea desfășura nestingheriți comerțul și „ca să prăpădească mai curând pe Români cu ajutorul rachiului și al cămătăriei.”²

Astfel, numărul israeliților în regatul Ungariei a crescut de la 75.989 în 1785, la 127.816 în 1805, la 241.632 în 1840, 263.030 în 1846, 292.000 în 1848, 412.702 în 1857 și 552.133 în 1870. Creșterea aceasta nu este, însă, la fel de puternică în Transilvania, unde rezidau doar 24.848 evrei în 1870, reprezentând 1,17% din populație. Aceștia locuiau îndeosebi în marile orașe din vestul provinciei: în Oradea, în Timișoara și în Arad, unde alcătuiau 22, 12 respectiv 11% din populație (pentru date statistice asupra evreilor din România vezi Gabriel Constantinescu, *Evreii în România*, Alba Iulia, Paris, 2000).

Primul text în care am întâlnit atitudinile antisemite amintite mai sus este semnat de parohul Bartolomeu Baiulescu din Brașov, care, în 1872 consemnează: „*Pemnoratulul seu zalogirile și chiaru învoielele ce le facu româniilor la jidani pentru a poté bé vinarsu, a facutu că se cetimu adesea corespondintie dureróse în diuarele nóstre prevestindu, că româniilor d'în multe comune voru ajunge robotari, servi jidanilaru.*”³ Autorul acuză evreii de falsificarea băuturilor alcoolice, și de folosirea unor ingrediente dăunătoare sănătății: „*Pentru că se ésa spirtulu mai tare și cu mai multe probe, astădi jidanii punu în elu prafu de pusca, pétra veneta, cenusia si câte alte materii gretióse. Se prepara chiaru si d'în gazulu carbunilor de pétra, care amestecându-se cu apa, produce celu mai tare spirtu. Lepel a recomandatu prepararea*

¹ V. Lazăr, *Alte vremuri*, în *Calendarul Poporului pe anul 1926*, Sibiu, p. 102.

² *Ibidem*.

³ Bartolomeu Baiulescu, *op. cit.*, p. 8 (260)

vinarsului cu substantie de puciósa (acidu sulfuricu). Eta causele, pentru care acea fluiditate a rachiului beuta în cantitate mai mare, produce dureri de capu si după o beutura a unei cantități de ¼ si mai bine, chiaru ametiala si slabitiuni, încátu nu'lu mai tienu pre omu piciórele, îi slabesce judecat'a, si mintea si-o perde."⁴

Baiulescu deplânge faptul că românii decad din punct de vedere material și social datorită dependenței de alcool, care este folosit fără scrupule de evrei pentru a obține câștiguri imorale: „*Vinarsulu este acelu isvoru elu reului, cá-ci elu tempesce mintea romanului si prin elu i suge jidanulu cá o lipitóre tótu sangele, tóta puterea; elu amagesce pre romanu se faca legaturi umilitórie.*”⁵ Spre finalul textului său, parohul român îndeamnă la oprirea influenței nefaste a vinarsului, reluându-și atacurile împotriva israeliților. Astfel, rachiul este considerat „arma jidanilor”⁶, folosită de aceștia pentru a-i prinde pe români „*cá cu unditia, rapindu-le averea lor*”.⁷

Este interesant faptul că Bartolomeu Baiulescu, nu îi blamează pe românii care, poate fără să-și dea seama, dar de bunăvoie, fără a fi presați, consumă în exces băuturile alcoolice care îi ruinează în cele din urmă, construindu-le o imagine destul de inocentă. În schimb, evreii care comercializează alcoolul sunt atacați deosebit de violent pentru o practică comercială, care fusese anterior folosită și de români, maghiari, germani sau cetățeni austro-ungari de alte etnii. Această schemă de tratare a subiectului va deveni tipică, fiind folosită, mai apoi, și de alți autori. Nu se pot stabili, însă, legături directe între semnatarii diferitelor articole, studii, povestiri, prelegeri populare, din cauză că aceștia nu se citează unii pe alții.

În 1881, un calendar din Arad⁸ publică o povestire în care cârciumarul evreu este, în cele din urmă, falimentat ca urmare a acțiunilor unui tânăr care îi luminează pe săteni, arătându-le efectele dăunătoare ale beției în cârciuma evreului.

Personajul principal al narațiunii este Petru Burilă, un sătean sănătos, frumos, cu o moștenire bogată care îi permitea un trai îndestulat. Acesta, din cauza patimei beției de care este stăpânit, ajunge bolnav și sărac, un rol important în ruina sa revenindu-i cârciumarului Itzig. Acesta din urmă este din start portretizat cu ajutorul unui element simbolic negativ tradițional: mustața roșie, care, în mentalitatea populară românească desemna un om rău,

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem*, p. 9 (261).

⁶ *Ibidem*, p. 10 (262)

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Usiurintia si cametele mari*, în *Calendariu pe anulu dela Christosu*, 1881, II, Arad, p. 47.

„al dracului” (vezi și Andrei Oișteanu, *Mythos și Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, partea a II-a, cap. 8, *Omul roșu*).

Este prezentat în continuare întreg procesul parvenirii lui Itzig. Acesta „nu venise de multu în satu, dar parcă fermecase lumea. Mai tot satulu alerga la elu, unulu după rachiu, altulu după împrumutu, și asia mai departe, asia încât din saracu ce fusese când a venit, ajunsese acum omu cu stare, de-si purta Balabust'a (soci'a) in trasura domnesca, si satulu i-era mai bine de jumetate datoriu.”⁹

Petru ia și el împrumut, la început cu 3 % pe săptămână, dar datoria se acumulează treptat și evreul îl dă în judecată luându-i în cele din urmă toți banii.¹⁰

Mihai, om tânăr și muncitor, bogat, amintit mai sus, îi învață pe cei pățiți să fie mai chibzuiți. Ca urmare, se iscă un scandal în birt, sătenii vor să-l linșeze pe cârciumar, dar Mihai nu lasă lucrurile să degenereze, îi ia pe săteni sub aripa sa protectoare, oferindu-le locuri de muncă la ferma lui și învățându-i să nu mai meargă la băut la Itzig și nici să nu mai ia împrumuturi de la acesta.¹¹

Sătenii ascultă sfatul și nu se mai duc la Itzig, care își așteaptă zadarnic clienții ce nu mai apar. În cele din urmă, falit, cârciumarul evreu se vede nevoit să părăsească comunitatea care nu-l mai dorește în mijlocul său: „...a rămasu satulu fără elu, dar nu-i duce nimenea dorulu”.¹²

Cei ce ascultaseră povețele izbăvitoare ale lui Mihai încep să o ducă tot mai bine, iar în cazurile în care au nevoie de împrumuturi, le iau din banii bisericii, cu dobânzi mult mai mici. Povestirea are un happy-end pentru comunitatea românească, toți fiind mulțumiți, iar „jidovu cu birtu pentru lume nu s'ar mai abate prin sat”.¹³

Acest tip de povestire apare în numeroase publicații, rolul salvatorului care îi lămurește pe săteni și îi ajută să scape de influența nefastă a evreului fiind asumat fie de un tânăr școlit – cum a fost cazul lui Mihai, fie de preotul sau dascălul localității sau de un alt lider al comunității românești.

Un astfel de caz este prezentat și în 1895, de această dată sub forma unei știri, în care numele citate sunt absolut veridice. Gazeta consemnează cu mâhnire faptul că în Armeni, românii au răul obicei de a umbla la cârciumă, și încă la una deținută de un evreu, care își bate joc și îi despoaie pe români. Este remarcat cu tristețe că și preotul din acel sat, care ar trebui să fie liderul spiritual al comunității, și un păstrător al credinței adevărate, se duce la acea cârciumă.

⁹ *Ibidem*, p. 51.

¹⁰ *Ibidem*, p. 52.

¹¹ *Ibidem*, p. 53-57.

¹² *Ibidem*, p. 59.

¹³ *Ibidem*.

De data aceasta personajul izbăvitor este domnul Moise Opriș despre care se amintește că „*lucrează ... cu bărbăție, să ia negustoriile din mâna Jidanilor*”.¹⁴ Notița se încheie cu un sfat care conține un atac virulent la adresa evreilor care sunt demonizați: „*Bine face, iar poporul sa’l urmeze cu bună pildă: ferindu-se de Jidani ca de necuratul*”.¹⁵

Un exemplu similar, care însă nu se mai termină fericit pentru români, poveștele bune fiind ignorate, este cel al lui Macsim Sâmbolan, eroul unei povestiri publicate în 1897. Și el inițial este tânăr, sănătos, voinic, bogat, dar pierde tot în cârciuma evreului, care îl linguseșete și îl înșeală: „*Crășmariul, un jidov venit de curând în sat, Dumnedeu îl scie de unde, fiind un om foarte prefăcut și viclén cum semți care e slăbiciunea lui Macsim Sâmbolan îndată începu al lua cu binisorul, al goli ca pe un băețel și al ridica în înaltul ceriului cu laudele, până ce-l prinse, ca păiangănul musca în rețelele sale*”.¹⁶

Inițial, cârciumarul îi dă pe datorie, dar aplică acesteia o dobândă. În final se întâmplă precum îl avertizează pe Macsim un vecin mai înțelept, Nicu Magopăț, Sâmbolan ruinându-se datorită creșterii treptate a datoriei pe care nu mai poate să o plătească.

Disperarea bețivului este sintetizată în niște versuri ce iau forma unei doine de jale, în care Macsim se întrebă cum să facă astfel încât să nu muncească prea mult, dar să reușească să scape de datorii, fără a-și curma viciul. Este prezentă aici o doză de fatalism ce rezultă din imposibilitatea opririi bolii, și o prezentare negativă și a românului, proporțională cu cea a evreului. Trebuie să notăm deci, că de data aceasta, românul datat alcoolismului nu mai este absolvit de toată vina ce-i revine, nemaiaivând o imagine inocentă, ci doar una a unui om nefericit, neajutorat, leneș:

„*Frundă verde măr domnesc
Mult me mir și me gândesc,
Cum se o mai potrivesc,
Din greu se nu me muncesc,
Cu sapa se nu prășesc
Cu cōsa se nu cosescă
Și bani tot se agonisesc,
De jidov se me plătesc
Crășma se n’o părășesc.*”¹⁷

¹⁴ *Obiceiul rău*, în *Tribuna*, XII, 1895, nr. 222 din 4 / 16 octombrie, Sibiu, p. 3.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Macsim Sâmbolan, în *Calendariul Românului pe anul comun dela Christos 1897*, X, 1898, pp. 95-96.

¹⁷ *Ibidem*, p. 100.

În 1887, ideile lui Bartolomeu Baiulescu sunt reafirmate de un autor anonim, prin intermediul unui dialog între doi țărani asupra daunelor pe care le provoca rachiul. Cel mai tânăr dintre aceștia, Nistor, consideră că, cu ajutorul acestuia, considerat pricina tuturor relelor¹⁸, evreii „îl înnebunesc pe om, apoi cu vreme îi iau casa și pământul din mână, ...”¹⁹, privind cu îngrijorare faptul că prin aceste mijloace „averile se duc la jidani”²⁰, care-și sporesc pământurile, le dau de băut muncitorilor lor pentru a-i menține în starea de dependență, în timp ce evreii se îmbogățesc și ajung chiar deputați sau vornici sătești.

Și învățătorul Traian Șuteu deplânge faptul că sătenii frecventează cârciumile israeliților, pe care îi desemnează folosind nume recunoscute universal ca simbolizând evreul tipic – Moriș și Nuham. Este consemnată de către acest autor atitudinea țăranilor care, chiar și în duminici sau sărbători, în loc să meargă la biserică, loc de întrunire tradițional al comunității, frecventează cârciuma evreului iar chiar și cei ce merg la biserică „după s.liturgie sau după prând nu întârzie a merge la jupânul Nuham”²¹. În același timp alcoolicii „trebuie ca în totă diminéța să întrebe de sănătate pe jupânul Moriș”²², amintind și el decăderea socială la care ajung aceștia din urmă, și ai cărei autori sunt evrei: „Și nici prin cap nu-i trece, că acesta îi scóte din pungă și cel din urmă ban și îl face cu beutura lui cea veninósă să-și lase lucrul, să stea cu el în crișmă, în minciuni amăgitoare ș.a.”²³

Un articol în stilul celor prezentate mai sus apare și în 1907, autorul condamnând, în analiza pe care o face beției, faptul că pomana se face cu „liurcă jidovească”²⁴.

O altă confirmare a răspândirii foarte mari a cârciumarilor evrei ne este dată în 1911. În *Monografia comunei Seghiște*, Iosif Popovici amintește că: „în toată comuna există un singur negustor, un ovrei care are și drept de cârciumărit.”²⁵

¹⁸ Dr. M., *Ce ne stinge de pe fața pământului?*, în *Telegraful Român*, XXXIV, 1887, nr. 61 din 13 / 25 iunie 1887, Sibiu, p. 2.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Idem*, în nr. 60, p. 3.

²¹ Traian Șuteu, *Cum am puté prin mijlocirea șcólei să stîrpin din popor alcoholismul*, în *Foaia Școlastică*, VI, 1904, Blaj, nr. 4 din 15 februarie, p. 10 (58).

²² *Idem*, *op. cit.*, în *Foaia Școlastică* nr. 5 din 1 martie 1904, p. 11 (75).

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Modul de extirpare al vițiului furtului, minciunei, invidiei și beției*, în *Foaia Școlastică*, IX, 1907, Sibiu, nr. 4 din 15 februarie, p. 7 (53).

²⁵ În *Transilvania*, XLII, 1911, Sibiu, nr. 3, mai-iunie, p. 224.

Publicația satirică sibiană *Calicul* atinge și ea problema pe care o studiem în prezentul capitol, prin prezentarea unor cazuri de preoți bețivi care frecventează localurile evreiești. Faptele lor sunt considerate cu atât mai condamnabile cu cât ei, fiind un exemplu pentru comunitățile românești din care fac parte, nu înțeleg să păstreze „dreapta credință” neamestecându-se cu cei de alte confesiuni. Mai mult, motivația lor nu este una ecumenică, ci este dictată de un viciu pe care nu îl pot controla. Vom prezenta în continuare câteva din exemplele *Calicului*:

- preotul unit Rad Dumitru din Poiana:

„*Zi și noapte e tot beat
Cu Jidani bea bruderschaft, ...*”²⁶

- preotul Păcurar, în Lacrăm:

„*Și acest popic
Se închină lui Izic
Numai să’i dea vinars...*”²⁷

- preotul Muntean din Sălașul de Sus:

„*...El bea cu curatorii
Pe contul bisericii
Căci canoanele’nterzic
Să moară nenea Izic!*”²⁸

Problema alcoolismului ocazională însă și relatări în care evreii nu sunt elementul negativ, ci, dimpotrivă, au o imagine pozitivă în raport cu cea a românilor.

Astfel, într-un Calendar publicat la Arad, în 1880, autorul anonim al articolului *Ce se faci ca se-ti mérga mai bine*²⁹, după ce arată efectele negative ale consumului de rachiu, pe care le condamnă, notează faptul că copiii români nu merg la școală, fiind ținuti de părinți la treburile casei, în timp ce nemții și evreii nu fac acest lucru, trimițându-și copiii la școală pentru a progresa. Ca urmare a acestui fapt, când cresc, urmașii evreilor și ai sașilor știu să muncească mai cu spor, să gestioneze câștigul, nu pot fi înșelați și trăiesc bine (în comparație cu români). Și în acest articol se constată faptul că evreii prosperă treptat, dar acest lucru nu este pus pe seama unei parveniri nemeritate, ci, este motivat prin plusul de cultură de care aceștia dau dovadă, și pentru care investesc destul de mulți bani: „*Dacă sunt într’unu satu numai doi*

²⁶ *Sus Marcule!*, în *Calicul*, 1886, Sibiu, nr. 5 din 1 / 13 mai, p. 4 (100).

²⁷ *Ibidem*, p. 7 (103).

²⁸ Idem, în *Calicul*, 1886, nr. 7 din 1 / 13 iulie, p. 8 (152).

²⁹ În *Calendariul pe anulu visectu dela Christos 1880*, I, 1880, Arad, p. 38.

jidovi, ei si-tieniu invetiatoriu scumpu la pruncii loro, so prin invetiatura au ajunsu, de astadi ei stepanescu pamentulu”³⁰

O relatare în care cârciumarul evreu nu apare ca personaj negativ, ci ca victimă, este publicată în 1904. În acest caz, un român, Ioan Muntean, părăndu-i-se că nu i s-a umplut bine paharul și a fost înșelat, l-a înjunghiat pe birtaș și pe un alt evreu care îi sărise în ajutor proprietarului.³¹

Deși mulți dintre cârciumari, după cum am mai amintit, erau evrei, viciul beției era rar întâlnit în rândul acestora. Astfel, într-un articol **Despre beție și bețivi**, autorul, după ce enumeră numeroase cazuri de bețivi celebri și excesele la care se dedau aceștia, amintește că Moise a interzis vinul numai pentru preoți, care trebuiau să fie un exemplu, iar toți evreii trebuiau să se îmbete la sărbătoarea Purimului.³² Oricum, și preceptele religioase ale românilor acuzau bețivii, amenințându-i că nu vor fi primiți în Rai, însă mare parte din creștinii ortodocși sau greco-catolici nu s-au lăsat impresionați de aceste prevederi. Se poate spune, în consecință, că evreii au fost mai cumpătați și mai pragmatici, preferând îngurgitării băuturilor alcoolice, care le-ar fi adus doar cheltuieli nejustificate, vânzarea acestora, ce a contribuit la acumularea de capital și la prosperitatea lor.

Situația era similară și în Vechiul Regat, și vom cita acum doar un singur exemplu din multele care confirmă acest fapt, o discuție în tren, între Pașcani și Dolhasca, consemnată de Alexandru Vlahuță, în care unul dintre călători spune: „Așa ni se cade. Că sîntem ticăloși. Apoi fă-ți dumneata idee: Evreul ni frământă pînea, el ni taie carnea, și băutura de la Evreu ni-o cumpărăm. Nu vezi batjocura? Noi strângem grâul și-l dăm dușmanului nostru să ni facă pîne. Noi tundem lîna oilor și o dăm Jidanului să ni facă haine.”³³

Transilvănenii cunoșteau această situație și unii dintre ei priveau cu interes modul în care statul român vroia să rezolve problema. Astfel, nu mi se pare deloc întâmplătoare publicarea în **Drapelul**, în 1908 a unui articol intitulat **Monopolul cârciumilor în România**, în care se prezintă dispozițiile principale ale proiectului definitiv de lege privind acest subiect, care urma să fie adoptat de către Parlament.

Redactorii transilvăneni au tipărit cu litere mai mari decât cele folosite pentru restul textului articolul în care se stipulează „**Cârciumarul trebuie să fie**

³⁰ *Ibidem*, p. 45.

³¹ *Ticăloasa rachie duce la prostie, și pe urmă la robie*, în *Libertatea*, III, 1904, Orăștie, nr. 14 din 3 / 16 aprilie, p. 3.

³² *Despre beție și bețivi*, în *Telegraful român*, XXXV, 1887, Sibiu, nr. 48 din 7 / 19 mai, p. 3.

³³ Al. Vlahuță, *Fărmături*, în *Calendarul Ligei*, 1908, București, p. 27.

cetățean român".³⁴ Credem că acești publiciști își însușeau punctul de vedere enunțat mai sus, dorind ca prevederea să poată fi extinsă și asupra Transilvaniei.

Se poate cu ușurință observa, credem, din lectura acestor exemple, faptul că în tratarea problemei alcoolismului, antisemitismul s-a manifestat destul de des în rândurile autorilor din epocă. Acest fapt a fost cauzat îndeosebi de motive de natură social-economică, autorii deplângând ruina românilor și îmbogățirea evreilor. De asemenea, în aceste articole, studii, notițe, refularea românilor la adresa evreilor, care poate duce chiar la asocierea acestora din urmă cu Diavolul, la satanizarea, demonizarea lor, credem că este datorată și manifestării unor sentimente de mândrie națională rănită, provocată de observarea stării deplorabile în care se găseau o parte a semenilor lor din cauza consumului exagerat de alcool, pusă pe seama evreilor.

Imaginea evreilor ca negustori

După cum am amintit deja, principalele ocupații ale evreilor în segmentul cronologic studiat de noi intră în sfera activităților comerciale. Ca urmare a acestui fapt, evreii sunt portretizați foarte des în ipostaza de negustori.

Calendarul Ligei, pe care l-am citat și în capitolul precedent, publică un articol bine documentat, semnat Iancu Bucovineanu și consacrat rolului românilor în comerțul din Bucovina³⁵, dar care, de fapt este un atac împotriva comercianților israeliți.

Autorul începe invocând cu nostalgie vremurile bune de altădată, dinaintea stabilirii evreilor în număr mare în Bucovina, și când comerțul din Târgul Siretului era controlat de negustori români, „*oameni harnici și de omenie*”³⁶, care au fost însă înlăturați, în perioada contemporană publicistului român, de către evrei, astfel încât „*întreg negoțul a încăput în mâinile lor, și noi am rămas săraci în țară bogată*”.³⁷

Deplângând faptul că în urma impunerii comercianților israeliți, neamul românesc a rămas fără clasă de mijloc³⁸, Bucovineanu (titulatură care credem că este un pseudonim) îi numește pe evrei „*paraziți sociali, care năvăliră ca lăcustele*”³⁹, impunând un adevărat „monopol jidovesc”⁴⁰ în Bucovina,

³⁴ În *Drapelul*, VIII, 1908, Lugoj, nr. 6 din 12/25 ianuarie, p. 2.

³⁵ Iancu Bucovineanu, *Rolul actual al românilor în comerțul bucovinean*, în *Calendarul Ligei Culturale pe anul 1911*, 1911, Vălenii de munte, p. 115-120.

³⁶ *Ibidem*, p. 115.

³⁷ *Ibidem*; vezi și Gabriel Constantinescu, *op. cit.*, p. 99.

³⁸ *Ibidem*, p. 116.

³⁹ *Ibidem*.

controlat de peste 100.000 de evrei, dintre care 90 % se ocupau cu negoțul și cămătăria, iar ceilalți erau arendași sau proprietari, pentru că, constată cu durere semnatarul articolului „*s'a călcat vechiul obicei al pământului și s'a îngăduit Jidanilor să câștige și imobile rurale*”.

Sunt citate în continuare rezultatele unui chestionar redactat de societatea studențească **Dacia**, din Cernăuți și aplicat în toate comunele românești. Astfel, în cele 128 de comune care au răspuns întrebărilor, se găseau 1140 de prăvălii și 707 crâșme care aparțineau evreilor, existând chiar comune și târguri cu 20 până la 40 de prăvălii evreiești. În Siret, erau 126 de prăvălii și 70 de crâșme ce aparțineau israeliților, în timp ce doar 3 magazine și 4 birturi aveau proprietari creștini.⁴¹

Autorul remarcă însă cu speranță faptul că începuse o „*luptă economică pentru recucerirea comerțului și a meseriilor*”⁴², care s-a manifestat începând aproximativ din anul 1905 prin înființarea de cooperative românești la orașe și sate. Se mai notează că există tineri comercianți români entuziaști, și că din cele 128 de comune amintite mai sus, 71 deschiseseră prăvălii românești în ultimii ani, numărul total al acestora crescând la 136, cifră ce reprezenta însă doar 10 % în raport cu cele 1140 de prăvălii deținute de evrei.⁴³

Reiterându-și convingerea potrivit căreia „*trebuie cu orice preț să ne emancipăm de mijlocirea comercială a Jidanilor*”⁴⁴, Iancu Bucovineanu prezintă exemplul comunei Costâna, în care țărani români „*au înființat o tovărășie de export de vite, care a adus rezultate uimitoare*”.⁴⁵

În final, se prezintă eforturile românilor de afirmare în domeniul cultural, prin înființarea unor librării în Suceava, Rădăuți, Câmpulung și Arbure, care reușesc să funcționeze în pofida concurenței evreiești⁴⁶ și prin fundarea, la Cernăuți a unui viitor internat românesc pentru elevii școlilor de comerț și meserii.⁴⁷

Pe lângă această tratare serioasă a subiectului, care este singulară, am întâlnit și numeroase abordări ale aceleiași probleme dintr-o perspectivă ironică, umoristică.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 117.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 118.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 119.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 119-120.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 120.

Vom prezenta în continuare cea mai bine întocmită dintre acestea, o poezie publicată de *Calendarul Ghimpelui*, în 1874, și care sintetizează toată activitatea comercială a evreilor într-o formă extrem de acidă, însoțind o caricatură expresivă:

„*Abia Ovreiulu a resăritu
Și vinde'n stradă vacs și chibrit
Din dorii dilei pene în séră
Pe gerul iernii cași pe véră.
Apoi, când marfa'i pe isprăvite,
Vinde semințe d'ale prăjite,
Begăle cópte, șnaptz și pesmetu,
Și stringe banulu cu marafetu.*

*De capitaluri, de sprijinire,
De creditu mare, de ocrotire,
Elu habar n'are, căci unu rabinu
Îi îngrijește d'alu lui destinu,
Și'lu recomandă și ilu arétă
Celui cu punga asigurată
Care'lu iea calfa și ilu învață
Ce felu gheșeftulu bine se'nhață.*

*Din speculații în speculații
Și cu bănetulu mai multor nații,
Totu perciunatulu, ieri trențuitu,
Mâine e țanțoșiu și înțolitu.*

*Etá cum face Ovreiulu stare,
Cum din nimica devine mare.
Étă prin care ascunsu misteru
Mai tot Ovreiulu este bancheru
Halfon séu Hilel, Neuschotz or Hertz
Nu ș'au strâns banii prin alt comenrțu
Decâtu comerțulu gheșeftu numitu
Ce milióne le-a grămăditu.
Ghedem⁴⁸*

Sunt ironizate aici obsesia evreilor pentru afaceri, cărora le dedică toată viața lor, capacitatea de a scoate bani din orice, lipsa de scrupule și

⁴⁸ *Gravura Nr. 17, în Calendarulu Ghimpelui. Pe anulu 1874*, București, 1874, p. 133.

parvenitismul. Aceste trăsături definesc și imaginea evreilor ce poate fi găsită în anecdote.

Una din caracteristicile israeliților care au generat cele mai multe glume a fost zgârcenia. Vom prezenta în continuare câteva dintre anecdotele care o sancționează:

La scóla comercială, un profesor întreabă pe un elev evreu:

- „Spune-mi ce greșeală au făcut Iacob și frații săi vânzând pe fratele lor Iosif?

- *L-au vândut prea ieftin, se grăbi să răspundă fiul lui Israel.*”⁴⁹

Socoteala jidanului

„Între un părinte ovrei și fiul său:

Părintele: *Cât fac doi ori doi ?*

Fiul: *Patru.*

Părintele: *Nu e așa – de două ori doi fac cinci, pentru că trebuie să ai grijă ca să sporească baremi cu unul acești patru până îi socotești într-una.*”⁵⁰

Cea mai savuroasă prezentare a zgârceniei evreiești proverbiale, în care se mai adaugă însă și o altă caracteristică, cea a lipsei de cuvânt, a nestatoniciei, apare în snoava *Dumnezeul Ovreiesc*.⁵¹ În aceasta este prezentat cazul unui evreu sărac, cu mulți copii, care nu știa ce să mai facă pentru a le asigura acestora traiul. În cele din urmă se hotărăște să joace la loterie. Merge la sinagogă, se roagă o zi întreagă, promite că va folosi jumătate din câștig în scopuri caritabile, dar pierde. Mai joacă încă o dată, dar se roagă într-o biserică creștină. Spre mirarea sa câștigă și zice: „*Vezi, tot mai deștept Dumnezeul nostru ovreiesc decât ăl românesc! Al nostru nu s'a lăsat să'l înșel; a știut el că n'am să'i dau nimic, dacă am să câștig!*”⁵²

Evreii apar și în postura păcălitorului păcălit. Astfel, sub titlul *Uă speculă jidovească*⁵³ este prezentată în 1875 o întâmplare mai puțin întâlnită și destul de greu credibilă, asimilabilă din acest motiv categoriei anecdotelor: Un om excentric încheie un pariu cu un prieten, potrivit căruia se va duce în

⁴⁹ *La scóla comercială*, în *Calendaru pentru toți românii pe anulu 1886*, București, p. 112.

⁵⁰ *Socoteala jidanului*, în *Calendarul Românului pe anul comun dela Christos 1890*, II, 1889, Caransebeș, p. 106.

⁵¹ *Snoave. Dumnezeul Ovreiesc*, în *Calendarul revistei Lumea ilustrată pe anul 1896*, III, 1896, București, p. 112.

⁵² *Ibidem.*

⁵³ *Uă speculă jidovească*, în *Calendaru pentru toți românii pe anulu 1875*, București, p. 90.

târg și va oferi o rublă în schimbul unui sfânt, fără ca lumea să cumpere mai mult de 10 ruble și câștigă datorită faptului că toți cred că rublele sunt false. În urma împlinirii prinsorii, toată lumea află că monedele rusești erau de fapt autentice. Un evreu, luând și el cunoștință de întâmplare, vinde în același târg multe ruble false pe care le confecționează împreună cu un prieten, pentru că cumpărătorii credeau acum în veritabilitatea lor. În cele din urmă însă, evreul este prins de un procuror și arestat.⁵⁴

Există și cazuri în care imaginea pe care glumele ne-o oferă asupra evreilor este una pozitivă, sau măcar îngăduitoare, israeliții fiind prezentați ca oameni de spirit, care pot da dovadă de umor:

Răspuns nimerit

„Între un ovrei și un unгур:

Moise: - Bună ziua, domnule grof, ce mai e nou, domnule grof?

Groful: - Ce mai e nou? Auzi ce spun gazetele. Zice că astăzi se ard pe rug la Ierusalim un ovrei și un măgar.

Moise: - Bine că nu suntem noi amândoi acolo, domnule grof.”⁵⁵

Nu-i place

- „Adevărat că Moritz s'a botezat? ...

- Adevărat; mi-a spus chiar el.

- Da dacă s-a botezat, de ce a trecut tocmai la catolici?

- Zice că la ortodocși nu-i place, că sunt prea mulți jidani...”⁵⁶

Un alt aspect care demonstrează interesul deosebit suscitată de evrei în epocă este ilustrat de publicarea, aproape în unanimitate, de către Calendarele populare studiate de noi, a Calendarului ebraic alături de cel creștin și de cel musulman (uneori).

Cercetarea noastră nu s-a dorit a fi una exhaustivă. De altfel, spațiul limitat al acestei dizertații nu ne-ar fi permis epuizarea subiectului. Volumul surselor folosite nu este unul impresionant, dar este rezultatul unei selecții drastice care a dus la prezentarea și analizarea doar a celor mai ilustrative izvoare, care sunt de altfel tipice. Considerăm că proiectul de față trebuie continuat printr-o documentare mai numeroasă, care ar da mai multă greutate rezultatelor obținute, dar credem că ideile pe care le vom enunța în continuare, cu rol conclusiv, nu vor fi mult schimbate, ci, probabil, întărite.

În perioada pe care am studiat-o, s-a manifestat un proces al unei interacțiuni între mai multe culturi, etnii, religii, în spațiul în care, la limita

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Răspuns nimerit*, în *Calendarul revistei Lumea ilustrată pe anul 1900*, VII, 1900, București, p. 155.

⁵⁶ *Nu-i place*, în *Calendarul revistei Lumea ilustrată pe anul 1900*, p. 155

superioară a segmentului cronologic ales de noi s-a agregat România Mare. Această experiență multiculturală, în componenta sa care privește relațiile dintre români și evrei nu a fost una extrem de agreabilă, dar, s-a desfășurat totuși în cadre în general pașnice.

Puși în fața afluxului tot mai mare de israeliți, care, datorită modernizării sistemului electoral și al concepției despre cetățean au dobândi drepturi egale cu autohtonii în cele din urmă, românii au reacționat fără a fi, în cele mai multe cazuri, preocupați să-și înțeleagă semenii, ci încercând deseori să mențină vechile structuri, orânduieii, în care nu erau dispuși să le facă loc noilor veniți.

Datorită acestei necunoașteri, sau a unei cunoașteri superficiale, imaginea pe care românii și-o formează asupra evreilor este, în multe cazuri, una negativă și impersonală, cu trăsături tipice care sunt aplicate arbitrar membrilor comunității iudaice.

Acest fapt este demonstrat și de folosirea unor nume generice, cu rol de porecle, pentru desemnarea evreilor: Moritz, Nuham, Moise, Itzig etc.

Dacă ar fi să redactăm acum un portret al evreului, așa cum era el văzut de majoritatea românilor din epocă, cele mai multe din trăsăturile sale ar fi negative: zgârcenie, lipsă de scrupule, obsesie pentru câștigarea banilor, care le consumă tot timpul, nestatornicie în respectarea cuvântului dat, tendință spre înșelătorie și speculă, parvenitism, parazitism etc.

Există însă și trăsături pozitive, e drept mai puține și mai rar întâlnite în izvoare. Acestea sunt: tenacitatea, grija pentru copii, pentru educația lor, un grad de cultură mai ridicat decât cel al românilor medii și simțul umorului.

Încheiem exprimându-ne speranța că prezenta lucrare va fi aprofundată și că experiența trecutului va fi folosită de contemporani pentru o mai bună înțelegere și pentru un grad sporit de interes reciproc pentru cultura, tradițiile, moștenirea istorică și realizările prezente ale celor două popoare.

The Jews as They Were Seen in *Calendarele populare românești.*

The End of the 19th Century – the Beginning of the 20th Century

Abstract

There are some various prototypes of characters in *Calendarele Populare Românești* kept at Mureș County Library: the drunkard, the gipsy and the Jew. They are all considered as “marginal categories of people.” The drunkard is never appreciated; the gipsy is considered to be lazy and thief; the Jew is both disregard for his inward nature and appreciated for his capacity of being a good merchant.

The most important criteria in defining the Jews is the ethnical one; it is followed by the religious one and finally the social one, the Jews being considered a “category of merchants from birth.” There are some typical features of character that define Jews and they can be observed almost every time.

Depending on their occupation, there are some typical images of Jews that are known in Romanian society: the publican Jew, who makes people drink; the money lender Jew, who became rich by unfair ways. The Jews also appear in some stories that sanction the avarice.

The alcoholism is considered to be one of the worst diseases of Romanian society at the end of the 19th century and the beginning of 20th century. The culpable one is the publican Jew, because he offers falsificated drinks to Romanian drunkards and became rich. The first document that accuses Jews of making false drinks and using poisoned ingredients dates from 1872; it is about a text written by Bartolomeu Baiulescu from Braşov. A very curious aspect is that he did not accuse Romanian of being drunkards, but the publican Jew for serving it.

A typical element that distinguish the publican Jew is the red moustache which is considered in Romanian mentality as a sign of Evil, a characteristic of a bad man. But we also have to mention that there is always a young Romanian peasant, cultivated, that will finally manage to convince people to give up drinking.

There are also some articles that speak highly of Jews because of their capacity of making money, because of their interest for culture and education. It is said that they are sending their children to school to be able to manage the family affair, while Romanian drunkards prefer to keep theirs at home and put them to work.

Sometimes Jews became victims and they are punished because of drunkards financial problems. An article written in 1904 refers to the staving of a publican Jew.

In spite of these problems that Jews created in Romanian society, the indisputable fact is that the two nations – Romanians and Jews – have lived together and worked together on this earth.